



## Protocol dyslexie VSO

Mei 2016

## Inhoudsopgave

1. Inleiding	3
2. Definitie dyslexie	4
3. Missie en visie dyslexie-beleid Attendiz	6
4. Signalering	7
5. Diagnostiek	10
6. Dyslexie-verklaring	11
7. Begeleiding en ondersteuning	12
8. Wet- en Regelgeving	16
Bijlage 1: voorbeeld dyslexie-verklaring	22
Bijlage 2: voorbeeld dyslexie-kaart	24
Bijlage 3: vragenlijst leergeschiedenis lees- en spellingsvaardigheid	25
Bijlage 4: observatielijst 'signalenlijst lees- en spellingproblemen'	30
Bijlage 5: intakevragenlijst voor de mentor/zorgcoördinator	32
Bijlage 6: stil leestoets <i>Hoe gevaarlijk is een tekenbeet</i>	38
Bijlage 7: instructie afname zinnendictee <i>Het wonderlijke weer</i>	43

## 1. Inleiding

Attendiz is een scholengemeenschap voor (voortgezet) speciaal onderwijs. Er wordt onderwijs gegeven aan ongeveer 2500 leerlingen in de leeftijd van 4 tot 20 jaar. Dit gebeurt op ruim 40 locaties en 25 scholen in Twente, voornamelijk Enschede, Hengelo en Almelo. Bij alle kinderen die onderwijs volgen bij Attendiz is er sprake van specifieke onderwijsbehoeften, voortkomend vanuit verschillende oorzaken. Er kan sprake zijn van een lichamelijke beperking of (chronische) ziekte, psychiatrische problematiek, gedragsproblematiek of een (algehele) ontwikkelingsachterstand. De intelligentie van de leerlingen varieert van een zeer moeilijk lerend tot hoogbegaafd niveau. Attendiz staat voor kwalitatief goed onderwijs voor bijzondere kinderen. Meer eenheid, samenwerking en kennisdeling betekent betere opbrengsten voor onze leerlingen.

Het volgen van onderwijs vormt voor alle leerlingen van Attendiz een uitdaging en voor leerlingen met lees- en spellingsproblemen en/of dyslexie, komt daar nog een extra uitdaging bij. Voor deze leerlingen is het van belang dat Attendiz ook op dit gebied tegemoet komt aan de specifieke onderwijsbehoeften van elke leerling. Vandaar dat er op zowel SO-niveau als VSO niveau protocollen zijn geschreven, waaraan iedere school een houvast heeft in de begeleiding van hun leerlingen met dyslexie, met specifieke onderwijsbehoeften vanuit ieder hun eigen problematiek en niveau.

Het dyslexiebeleid hangt nauw samen met het taalbeleid en het zorgbeleid van de school. Het taalbeleid richt zich in principe op alle leerlingen en is terug te zien in de manier waarop taal een plek krijgt binnen het hele curriculum van de school. Het zorgbeleid richt zich op sociaal-emotionele en leerproblemen van individuele leerlingen. Het dyslexiebeleid bevindt zich op het raakpunt van beide en beschrijft welke specifieke ondersteuning de scholen van Attendiz bieden aan dyslectische leerlingen, in aanvulling op de algemene aandacht voor taal en zorg.

Attendiz wil er naar streven om in te spelen op de specifieke ondersteuningsbehoeften van leerlingen met dyslexie. Daarbij wordt gestreefd naar het bieden van ondersteuning in de dagelijkse onderwijspraktijk en handreikingen te geven bij concrete belemmeringen die zich voordoen in de klas ten aanzien van het lezen en spellen. Er wordt naar gestreefd de leerling inzicht (passend bij leeftijd en ontwikkelingsniveau) te geven in zijn leerstoornis en de gevolgen daarvan. Er wordt belang aan gehecht dat de leerling leert en weet welke aanpak het beste voor hem/haar werkt en hulp vraagt waar dat nodig is, zodat hij/zij zelfstandiger met zijn/haar leerprobleem ten aanzien van lezen en spellen weet om te gaan.

De protocollen dyslexie voor SO en VSO van Attendiz zijn in ontwikkeling. Het huidige document moet dan ook als werkdocument gezien worden en is nog aan verandering onderhevig, op basis van de ervaringen die zich de komende schooljaren in de praktijk zullen voordoen.

Mei 2016

De kenniskring dyslexie Attendiz

(Karien Wegdam, Ine Lutikholt, Mechteld Eilers, Marianne Sattler, Kim Molendijk, Joyce Vorsteveld, Marleen Nijland)

## 2. Definitie van dyslexie

Problemen met het (leren) lezen komen vaak al vroeg in de ontwikkeling van kinderen naar voren. De leerlingen die moeite hebben met lezen en spellen vallen meestal op vanaf het moment dat ze letters leren kennen en beginnen met lezen (groep 2 en groep 3 van het basisonderwijs).

Dyslexie is een complex probleem dat invloed heeft op het gehele functioneren van een leerling. Het komt voor in alle vormen van onderwijs en is niet gebonden aan intelligentie of sociaaleconomische achtergrond.

*'Dyslexie is een stoornis die gekenmerkt wordt door een hardnekkig probleem met het aanleren en/of vlot toepassen van het lezen en/of spellen op woordniveau'*  
(Stichting Dyslexie Nederland, 2008)

*'Dyslexie is een specifieke lees- en spellingstoornis met een neurobiologische basis, die wordt veroorzaakt door cognitieve verwerkingsstoornissen op het raakvlak van fonologische en orthografische taalverwerking. Deze specifieke taalverwerkingsproblemen wijken proportioneel af van het overige cognitieve, en m.n. taalverwerkingsprofiel en leiden tot een ernstig probleem met het lezen en spellen van woorden ondanks regelmatig onderwijs. Dit specifieke lees- en spellingsprobleem beperkt in ernstige mate een normale educatieve ontwikkeling, die op grond van de overige cognitieve vaardigheden geïndiceerd zou zijn'*  
(Blomert, 2006)

Ernstige enkelvoudige dyslexie komt bij ongeveer 3,6% van de leerlingen in het basisonderwijs voor (Blomert, 2005). In deze schatting zijn geen leerlingen meegenomen die in het speciaal onderwijs zitten en/of naast lees- en spellingsproblemen ook gedragsproblemen, lichamelijke problemen, rekenproblemen of algemene leerproblemen hebben. Binnen de leerling populatie van Attendiz zal het dus waarschijnlijk om een hoger percentage dyslectische leerlingen gaan.

Wat daarnaast een rol speelt bij de populatie leerlingen binnen Attendiz, is dat wanneer er sprake is van dyslexie er altijd sprake is van comorbiditeit met een andere stoornis of beperking. Dit maakt dat de diagnostiek en behandeling/begeleiding van leerlingen met dyslexie binnen Attendiz complexer zal zijn dan bij leerlingen bij wie sprake is van enkelvoudige dyslexie, omdat er tevens rekening gehouden dient te worden met deze comorbide factoren.

Dyslexie is een hardnekkig probleem. Er is sprake van achterstand en didactische resistentie. Achterstand betekent dat de technische lees- en/of spellingsvaardigheid van de leerling significant afwijkt van het niveau dat gegeven zijn leeftijd en opleidingsniveau mag worden verwacht. Van didactische resistentie is sprake als extra hulp en inspanning niet of nauwelijks leiden tot verbetering van de lees- en spellingresultaten.

De gevolgen die dyslexie kan hebben, verschillen per leerling. Hoeveel last een leerling heeft van zijn dyslexie hangt samen met de eisen die een specifieke situatie stelt aan zijn lees- en spellingvaardigheid. Daarnaast hangt deze last van de mate waarin een leerling in staat is zijn problemen te compenseren (Ruijsenaars & Van den Bos, 2011). Goede motivatie, doorzettingsvermogen en ondersteuning vanuit de thuissituatie spelen daarnaast een belangrijke rol.

### 3. Missie en visie dyslexie-beleid Attendiz

#### Missie

- Leerlingen met dyslexie en leerlingen met ernstige lees- en/of spellingsproblemen kunnen de opleiding (binnen het (V)SO en de periode erna) volgen waartoe ze op basis van hun cognitieve capaciteiten en bevorderende en belemmerende factoren in hun ontwikkeling in staat zijn.
- De leerlingen kunnen omgaan met hun dyslexie (zowel in het schoolse leren als in sociaal emotioneel functioneren).
- De leerlingen vergroten hun (functionele) lees- en schrijfvaardigheid, zo nodig met behulp van hulpmiddelen.

Ten aanzien van de bovenstaande missie zijn de volgende 4 uitgangspunten van belang:

- De leerling staat centraal.
- De ondersteuning aan de leerling vereist een geïntegreerde aanpak (samenwerking tussen leerling, school, ouders en ketenpartners).
- De ondersteuning aan de leerling vindt, waar nodig, plaats gedurende de hele schoolloopbaan.
- De ondersteuning aan de leerling sluit aan bij wat werkt bij de leerling en wat een zo groot mogelijk effect heeft.

#### Visie

De volgende uitgangspunten voor de (V)SO-scholen van Attendiz vormen de basis om de bovenstaande doelen (missie) te bereiken:

- Op iedere school worden lees- en spellingsproblemen gesignaleerd en bijpassende interventies ingezet.
- Het kern MT heeft besloten om diagnostiek en behandeling niet binnen Attendiz te gaan bieden. Uitzondering hierop zou kunnen zijn als leerlingen een specifieke benadering vereisen, dan is maatwerk geboden.
- Iedere school beschikt over een omschrijving van het basisaanbod en intensieve aanbod ten aanzien van het lezen en spellen.
- Iedere school dient te beschikken over/heeft toegang tot compenserende hulpmiddelen (die Attendizbreed beschikbaar worden gesteld).
- Iedere leerkracht/docent dient te beschikken over basiskennis over dyslexie (preventie, signalering, aanpak).
- Iedere school/divisie dient te beschikken over een coördinator dyslexie die op de hoogte is van recente ontwikkelingen omtrent dyslexie.
- Attendiz werkt samen met ketenpartners op het gebied van dyslexiebehandeling (behandelinstituten, gemeenten, reguliere scholen).
- Iedere school dient jaarlijks het dyslexie beleid in een cyclisch proces te doorlopen, door middel van de PDCA (Plan Do Check/Study Act) cyclus.

## 4. Signalering

### De signaleringsfase

Deze fase richt zich op het signaleren van leerlingen die mogelijk dyslectisch zijn. Tijdens deze fase verkrijgen we informatie over:

- a. Het niveau van de leerling betreft technisch lezen en/of spellen.
- b. Hoe hardnekkig de problemen zijn.

Hiervoor zijn drie momenten waarop deze problemen gesignaleerd kunnen worden:

1. Bij aanmelding op het voortgezet onderwijs
2. Bij het afnemen van signaleringstoetsen
3. Door gerichte observatie.

De scholen volgen de richtlijnen voor signalering zoals deze in het protocol beschreven staat.

### Bij aanmelding op het voortgezet onderwijs

De gegevens die de leerling vanuit het basisonderwijs met zich meebrengt kunnen signalen bevatten dat de leerling problemen heeft op het gebied van lees- en/of spellingsonderwijs. Daarnaast kunnen problemen naar voren komen uit het intakegesprek. Wanneer problemen zich voordoen, zal verder onderzocht moeten worden wat de aard van de problemen is. Er kan gebruik gemaakt worden van een vragenlijst leergeschiedenis lees- en spellingvaardigheid (zie bijlage 3). Deze vragenlijst zal door de coördinator dyslexie geanalyseerd en geïnterpreteerd worden. Indien er onvoldoende informatie beschikbaar is uit het dossier, kan informatie opgevraagd worden bij de basisschool.

### Bij afnemen van signaleringstoetsen

Jaarlijks wordt, in oktober, bij eerstejaars leerlingen een klassikale dyslexie-screening afgenomen, welke aangestuurd wordt door de coördinator dyslexie. Bij tussentijdse instroomleerlingen wordt een individuele screening afgenomen indien er een vermoeden is van dyslexie.

Voor de klassikale dyslexie-screening worden de signaleringstoetsen zoals deze vermeld zijn in het *Signaleringsinstrument Protocol Voortgezet Onderwijs: herziene versie augustus 2015*) afgenomen:

1. Zinnendictee (*Dictee Het wonderlijke weer*)
2. Stilleestoets (*Leessnelheid Tekenbeet*)

Voor individuele screening kan de DST worden afgenomen (indien deze aanwezig is op een school en de coördinator dyslexie of een collega met bijscholing op het gebied van dyslexie/taalspecialisme bevoegd is tot afname hiervan) of kunnen voornoemde signaleringstoetsen individueel worden afgenomen.

De signaleringstoetsen zijn genormeerd voor leerlingen tot 16 jaar. Vanaf 16 jaar zou de DST screening in aanmerking komen of kan uitgeweken worden naar:

- a. Een- minuutttest (*EMT-A* , Brus & Voeten, 1973, Normering in Van den Bos, Lutje Spelberg, Scheepstra & De Vries, 1994)
- b. De Klepel (*De Klepel-A* (Van den Bos, Lutje Spelberg, Scheepstra & De Vries, 1994)
- c. Drie-minuten-toets (*CITO DMT*)

Deze toetsen geven een vermoeden van dyslexie weer. Er kan pas naar verwijzing overgegaan worden als een leerling gedurende een half jaar intensief (drie keer per week twintig minuten) begeleid is. Sommige dyslexie-instituten hanteren andere richtlijnen voor de begeleiding die leerlingen in het voortgezet onderwijs genoten dienen te hebben, bijvoorbeeld omdat er vanuit gegaan mag worden dat een leerling in het 2<sup>e</sup> of 3<sup>e</sup> leerjaar van het voortgezet onderwijs voldoende lees oefening heeft gehad door het volgen van de verschillende vakken, het maken van boekverslagen etc. Het is raadzaam hierover af te stemmen met het betreffende dyslexie-instituut, om helder te krijgen of de leerling al dan niet in aanmerking komt voor dyslexie-onderzoek.

#### Gerichte observatie

Aan de hand van de observatielijst 'signalenlijst lees- en spellingproblemen' (zie bijlage 4) kan een leerling geobserveerd worden door de coördinator dyslexie of door een mentor/docent aangewezen door de coördinator dyslexie. Het voordeel van deze signalering is dat informatie verkregen wordt over welke belemmeringen de leerling in de klas ondervindt. Deze observatie moet gezien worden als aanvulling op een van de bovenstaande signaleringen.

De coördinator dyslexie is verantwoordelijk voor het organiseren, uitvoeren en coördineren van de signaleringsfase.

#### Indicatie/verwijzing voor onderzoek

Aan te raden is om verder onderzoek te doen bij de 10% laagst scorende leerlingen en de overige 25% laagst scorende leerlingen in de gaten te houden. Bij leerlingbesprekingen kunnen deze leerlingen aan bod komen en kan bij alle vakdocenten geïnventariseerd worden welke ervaringen zij hebben met de leerling t.a.v. het lezen en spellen.

De toetsen geven niet meer dan een signaal af. De coördinator dyslexie zal, eventueel i.o.m. een dyslexiespecialist binnen Attendiz of van een onderzoeksinstelling, moeten uitzoeken of een lage score een structureel tekort laat zien in de technische lees- en spellingvaardigheid of dat het een toevallige momentopname is.

Wanneer (vak)docenten, ouders of een leerling zelf vermoeden dat er sprake is van dyslexie, dan kunnen zij dit doorgeven aan de mentor. Deze betreft de coördinator dyslexie van de school.

De coördinator dyslexie vraagt de mentor/zorgcoördinator de 'intakevragenlijst mentor/zorgcoördinator' (zie bijlage 5) in te vullen, analyseert het dossier van de leerling en schriftelijk werk van verschillende (taal)vakken. In geval van twijfel



overlegt de coördinator dyslexie met een dyslexie-specialist van Attendiz of van een onderzoeksinstituut.

De coördinator dyslexie gaat in het dossier van de leerling na of er al eerder sprake is geweest van ernstige lees- en/of spellingsproblemen die het recente vermoeden van dyslexie bevestigen. Er wordt gekeken naar eerdere onderzoeken/testresultaten/begeleiding op het gebied van lezen en spellen, om duidelijkheid te verschaffen over de hardnekkigheid van de problemen.

De coördinator dyslexie be vraagt de leerling en ouders ten aanzien van het functioneren op het gebied van lezen en spellen en eventueel andere verklarende factoren voor de mogelijke moeite met lezen en spellen (bv factoren gerelateerd aan de stoornis, motivatie, gezinssituatie enzovoorts).

Indien verder onderzoek noodzakelijk lijkt, dan wordt verwezen naar een dyslexie-instituut/GZ-psycholoog die bevoegd is tot het uitvoeren van dyslexie-onderzoek. Het volledige dossier wordt opgestuurd, na toestemming van ouders, naar de praktijk die het onderzoek uitvoert. Het kern MT van Attendiz heeft besloten om diagnostiek en behandeling niet binnen Attendiz te gaan bieden. Uitzondering hierop zou kunnen zijn als leerlingen een specifieke benadering vereisen, dan is maatwerk geboden.

Na het onderzoek bij het dyslexie-instituut/de GZ-psycholoog krijgt een leerling bij een positieve uitkomst een dyslexieverklaring en komt al dan niet in aanmerking voor behandeling. Het dyslexie-instituut/de GZ-psycholoog stemt het behandelplan af met ouders en school.

## 5. Diagnostiek

Signalering wordt uitgevoerd op de scholen zelf, onderzoek wordt uitgevoerd door een externe GZ-psycholoog/onderzoeksinstituut, indien er geen GZ-psycholoog/orthopedagoog-generalist binnen de school is die onderzoek kan uitvoeren. De hieronder omschreven stappen bij onderzoek zijn van toepassing op hoe het in het heden gaat binnen Attendiz.

### Uitvoering onderzoek

Indien uit de signalering op de school naar voren komt dat er een indicatie is voor verder onderzoek naar dyslexie en een verwijzing wenselijk is, dan wordt de leerling in overleg met ouders aangemeld bij een GZ-psycholoog/onderzoeksinstituut welke bevoegd is tot het uitvoeren van dyslexie-onderzoek. De school levert de dossierinformatie aan die relevant is voor het dyslexie-onderzoek en/of wordt opgevraagd namens de onderzoeker.

De GZ-psycholoog/onderzoeksinstituut voert het onderzoek uit.

### Afronding onderzoek

De uitslag van het onderzoek wordt door de GZ-psycholoog/onderzoeksinstituut met ouders besproken. De school stemt af met ouders over op welke wijze deze informatie overgedragen wordt naar de school (wordt het verslag door ouders naar school overgedragen of wordt er een gesprek ingepland tussen ouders, GZ-psycholoog/onderzoeksinstituut en school). Wanneer toestemming is gegeven door ouders, komt een kopie van de dyslexieverklaring en van het rapport in het dossier van de leerling.

De coördinator dyslexie zorgt ervoor dat alle betrokkenen op de school van de leerling geïnformeerd en geïnstrueerd worden t.a.v. de ondersteuning die de leerling vraagt in het kader van de dyslexie. Het is de taak van de coördinator dyslexie om er op toe te zien dat de docenten de handelingsadviezen voortkomend uit het dyslexie-onderzoek uitvoeren.

De coördinator dyslexie/mentor zal het contact met de dyslectische leerling en zijn of haar ouders onderhouden en waar nodig ondersteuning bieden in het zoeken naar oplossingen voor problemen.

### Bekostiging/vergoeding dyslexie-onderzoek

Wanneer een leerling eenmaal op het voortgezet onderwijs zit is er geen vergoeding meer mogelijk uit de vergoedingsregeling ernstige, enkelvoudige dyslexie (EED) (op de basisschool kan eventueel het protocol co-morbiditeit gevolgd worden, zodat het in sommige gevallen daar toch mogelijk is om vergoede zorg te bieden).

In de meeste gevallen zal het dus zo zijn dat de ouders van de leerling in het voortgezet onderwijs de kosten voor een dyslexie-onderzoek zelf moeten betalen. Bij twijfel over of diagnostiek en/of behandeling geïndiceerd is en/of vergoed wordt, bestaat de mogelijkheid om contact te leggen met een dyslexie-instituut en met hen te bespreken of er genoeg signalen zijn om een onderzoek op te starten.

## 6. Dyslexie-verklaring

Met name de handelingsgerichte diagnose (wat heeft deze leerling nodig in het onderwijs?) is van belang binnen het VSO. De specifieke maatregelen of faciliteiten worden hierin aangegeven en er wordt sturing gegeven aan de benadering die de dyslectische leerling van docenten vraagt. De specifieke pedagogisch didactische behoeften worden daarin aangegeven, deze hangen samen met de concrete onderwijsbeperkingen als gevolg van de vastgestelde dyslexie.

Wanneer een leerling in het bezit is van een dyslexieverklaring (zie voor voorbeeld bijlage 1) komt hij/zij in aanmerking voor de in de verklaring opgenomen compenserende en dispenserende faciliteiten.

In het basisonderwijs dient de leerkracht op de hoogte te zijn van de vastgestelde dyslexie en tevens in zijn klassenmap een handelingsplan te hebben met daarin opgenomen de compenserende en dispenserende faciliteiten.

In het voortgezet onderwijs is de mentor (in afstemming met de coördinator dyslexie) verantwoordelijk om alle aan de leerling lesgevende docenten op de hoogte te stellen van de vastgestelde dyslexie.

De school moet de faciliteiten die zij bieden aan de dyslectische leerling kunnen onderbouwen met een officiële dyslexieverklaring afgegeven door een GZ-psycholoog. Ook moet in het ontwikkelingsperspectief van de leerling vermeld staan dat er sprake is van dyslexie. De faciliteiten moeten expliciet in het begeleidingsadvies in de dyslexieverklaring zijn omschreven. Hoewel een dyslexieverklaring altijd geldig blijft, is het belangrijk om het begeleidingsadvies te laten herzien wanneer de omstandigheden voor een leerling veranderen, bijvoorbeeld bij de overgang van het basis- naar het voortgezet onderwijs of wanneer er nieuwe inzichten of ontwikkelingen zijn in de ondersteuningsmogelijkheden. De school is verplicht om zich te houden aan de wettelijke eisen en de maatregelen aan te bieden welke genoemd staan in de dyslexieverklaring, maar over de mogelijke invulling hiervan en het bieden van verdere ondersteuning die passend is binnen de schoolsetting, bepaalt de directie in overleg met de CvB van de school, in overleg met de coördinator dyslexie.

### Dyslexie kaart

Het advies is om binnen de VSO-school te werken met een dyslexie kaart (zie voor voorbeeld bijlage 2). Dit is een kaart met algemene zaken die door de coördinator dyslexie jaarlijks ingevuld wordt met de leerling en ouders en afgestemd is op het individu. Als er tussentijds aanpassingen worden gedaan, worden deze aangepast op de dyslexiekaart.

Binnen het voortgezet onderwijs zijn de leerling en de mentor in het bezit van deze kaart. Alle lesgevende docenten hebben een kopie en er zit een kopie in het leerlingdossier. De leerling is mede verantwoordelijk voor de inzet ervan. Bij de lessen kan de leerling een D op zijn/haar gemaakte werk zetten/zijn dyslexie-kaart op tafel leggen, zodat de docent op de hoogte is van de dyslexie.

## 7. Begeleiding en ondersteuning

Dyslectische leerlingen krijgen gedurende hun hele schoolloopbaan op scholen van Attendiz begeleiding. Bijna alle dyslectische leerlingen hebben specifiek op hun individuele problematiek toegesneden ondersteuning nodig om op hun cognitieve niveau te kunnen functioneren. We streven er naar om deze ondersteuning geïntegreerd binnen het klassenklimaat aan te bieden. De resultaten en het welbevinden van de dyslectische leerling worden nauwlettend in de gaten gehouden middels een leerlingvolgysteem. Daarnaast zijn geplande gesprekken met de coördinator dyslexie aan de orde. Dyslectische leerlingen hebben behoefte aan specifieke, op hun probleem afgestemde maatregelen en instructie. Hierbij valt te denken aan:

- Compenserende faciliteiten: dyslexiekaart, software en/of andere hulpmiddelen
- Dispenserende faciliteiten: ontheffing voor onderdelen van een vak/taal
- Extra instructie binnen het klassenklimaat

Door bovenstaande aanpassingen vermindert de hinder die een leerling ondervindt van zijn lage niveau van vaardigheden als technisch lezen en spellen. Tevens bevorderen deze zijn zelfredzaamheid binnen en buiten school.

Nogmaals; de school is verplicht om zich te houden aan de wettelijke eisen en de maatregelen aan te bieden welke genoemd staan in de dyslexieverklaring, maar over de mogelijke invulling hiervan en het bieden van verdere ondersteuning die passend is binnen de schoolsetting, bepaalt de directie in overleg met de CvB van de school, in overleg met de coördinator dyslexie. Onderstaand genoemde faciliteiten en maatregelen dienen hierbij als leidraad.

De coördinator dyslexie gaat met de leerling, ouders en docenten na bij welke taken aanpassingen nodig zijn en in welke contexten (binnen school, thuis, stageplek etc.) die aanpassingen gerealiseerd kunnen worden. De coördinator dyslexie/mentor (en eventueel de leerling zelf) lichten de docenten toe over de afspraken die zijn gemaakt ten aanzien van de aanpassingen. Docenten worden bij het vormgeven van deze begeleiding ondersteund door de coördinator dyslexie binnen hun school.

Wanneer begeleiding binnen het klassenklimaat niet voldoende blijkt te zijn, kan remediëring buiten de klas en/of school noodzakelijk zijn. In overleg met leerling, ouders, docenten en de coördinator dyslexie wordt de remediëring besproken. Ouders worden hiervan op de hoogte gesteld. Een plan van aanpak wordt opgesteld waarin de doelstelling, inhoud, duur, organisatie en evaluatie wordt vastgelegd. Remediëring wordt aangeboden door een (externe) remedial teacher of dyslexiespecialist.

## Compenserende faciliteiten

Compenserende aanpassingen die belemmeringen door dyslexie kunnen verminderen, hebben betrekking op lezen, schrijven, toetsing en beoordeling. Eén aanpassing is overstijgend en telt voor alle vaardigheden en situaties: tijdverlenging.

### Lezen

Wanneer teksten voorgelezen worden, kunnen leerlingen al luisterend hun aandacht direct richten op de inhoud van de tekst. Aandacht die zij, wanneer zij zelf lezen, moeten verdelen tussen de techniek van het lezen (het decoderen) en de inhoud. Daarnaast hoort de leerling bij de moderne vreemde talen steeds de juiste uitspraak van woorden. Er zijn verschillende mogelijkheden:

- digitale schoolboeken via tekst-naar-spraaksoftware (SprintPlus, Kurzweil, Clareo of L2S). De software dient goedgekeurd te zijn door het Masterplan Dyslexie. De keuze van software is afhankelijk van de specifieke onderwijsbehoeften van de leerling. Te bestellen via [www.dedicon.nl](http://www.dedicon.nl). (NB: de kenniskring dyslexie tracht in schooljaar 2016-2017, in samenwerking met ICT, uit te zoeken of het wenselijk en haalbaar is dat er binnen Attendiz één type tekst-naar-spraak software aangeschaft en ingezet kan worden).
- lectuur, literatuur, kranten en tijdschriften; via het aangepast lezen ([www.aangepast-lezen.nl](http://www.aangepast-lezen.nl)) kunnen leerlingen zich, met een bewijs van een aantoonbare leeshandicap (dyslexie-verklaring of onderbouwde verklaring van de school), inschrijven en kranten, tijdschriften en gesproken boeken bestellen, tegen een kleine vergoeding per jaar. *Superboek* is een onderdeel van aangepast lezen gericht op luisterboeken voor kinderen en jongeren.
- Luisterboeken kunnen leerlingen in bibliotheken lenen of zelf kopen.
- Gebruik maken van overhoorprogramma middels zelf aan te maken woordenlijst (WRTS)

### Schrijven

Om problemen met schrijven te compenseren, moeten aanpassingen ervoor zorgen dat de aandacht van de leerling optimaal op de inhoud gericht kan zijn. Zonder hulpmiddelen gaat vaak veel aandacht in de spelling van woorden zitten en dat gaat ten koste van de inhoud. Daarnaast kunnen in geval van een slecht handschrift hulpmiddelen nodig zijn om de leesbaarheid te verhogen.

- Om de leesbaarheid te vergroten kunnen leerlingen hun werk op een tekstverwerker (bijvoorbeeld PC, laptop, iPad) maken.
- Om zo foutloos mogelijk te leren schrijven (spelling), kan gebruik gemaakt worden van een tekstverwerker met spelling- en grammaticacontrole. Voorwaarde is dat een leerling in een redelijk tempo kan typen. Een typecursus is daarom aan te raden. Het zou goed zijn als leerlingen al tijdens de basisschoolperiode leren typen. Ook kan een woordvoorspeller in taal-naar-spraaksoftware gebruikt worden bij het voorkomen van spelfouten. Ook het algemeen gebruik van taal-naar-spraaksoftware kan het aantal spelfouten verminderen, doordat het eigen werk voorgelezen wordt en de leerling hoort dat een woord onjuist is geschreven. Tenslotte kan gebruik worden gemaakt van spellinglijsten, regelkaarten of een elektronisch woordenboek.
- Als spellingstoetsen gemaakt worden op de computer, dan mag er geen gebruik worden gemaakt van het programma "Word" (i.v.m. spellingscontrole functie), maar wordt gewerkt met "kladblok". De spellingscontrole functie op de computer mag alleen gebruikt worden als de spelling niet wordt getoetst.

- Gebruik van mindmapsoftware kan helpend zijn bij het schrijven van lange stukken. Een handig programma hiervoor is Spark-Space ([www.spark-space.com](http://www.spark-space.com)).
- De docent houdt tijdens de les zoveel mogelijk rekening met de problemen van de dyslectische leerling (individuele afspraken, zie hiervoor dyslexie-kaart).
- Docent verstrekt samenvattingen, aantekeningen etc. Eventueel de mogelijkheid bieden om aantekeningen te laten kopiëren van medeleerling.

### Toetsing en beoordeling

- Toets in schreefloze letter minimaal punt 12 lettergrootte. Arial 12 is het gangbare lettertype op het Centraal Eindexamen
- Extra tijd voor het maken van proefwerken. 20% meer tijd lijkt op basis van ervaringen redelijk, maar overleg met de leerling kan een andere uitkomst geven.
- Laat bij luistertoetsen de leerling met de Cd in een apart lokaal werken, zodat hij in zijn eigen tempo kan werken.
- Bied naast schriftelijke toetsing ook de mogelijkheid tot mondelinge toetsing. Wanneer een leerling voor een schriftelijke toets een zware onvoldoende heeft gehaald (lager dan een 4,0), dan heeft de leerling per rapport periode bij elk vak het recht om 1 toets mondeling te herkansen.
- Bied de mogelijkheid dat de docent de toets voor bespreekt. Dit kan klassikaal of individueel.
- Bij een toets spelling kan de dyslectische leerling niet lager halen dan een 4,0.
- Fonetisch gespelde woorden en letteromkeringen worden half fout gerekend.
- Herhalingen van spelfouten worden niet gerekend (consequente fouten).
- De totale aftrek voor spellingsfouten en fonetisch gespelde woorden is maximaal 1 punt van het totale toets cijfer (In veel gevallen zal de leerling dus maximaal een 9,0 kunnen behalen).
- Wanneer een leerling gebruik maakt van taal-naar-spraaksoftware en er de afspraak is gemaakt dat toetsen ook digitaal gemaakt mogen worden, hebben alle docenten de verplichting om de toets digitaal aan te leveren bij de leerling, zodat deze hem op zijn/haar laptop kan maken.
- Als de leerling op grond van de cijfers voor de talen niet bevorderbaar is naar het volgende leerjaar, wordt deze leerling toch besproken. Op grond van inzet, motivatie, compensatiepunten voor andere vakken en voldoende perspectief kan in de rapportvergadering/CvB van de school besloten worden de leerling alsnog te bevorderen.

### **Dispenserende faciliteiten**

Aanpassingen in de vorm van dispensaties betekent dat een leerling wordt vrijgesteld van bepaalde geldende eisen. Bij het vaststellen van dispensaties moet het toekomstperspectief van de leerling centraal staan. Voor taken die een leerling bij het eindexamen of in een vervolgopleiding uit moet kunnen voeren, moet een school geen dispensatie verlenen. Bij dergelijke taken moet worden nagegaan met welke hulpmiddelen een leerling ze wel kan uitvoeren.

Mogelijkheden voor dispensaties zijn:

- Vrijstelling van voorleesbeurten
- Vrijstelling van spellingtoetsen (echter niet wanneer deze in schoolexamen zitten)
- Vrijstelling van Duits of Frans in de onderbouw van het vmbo. In bijzondere gevallen kan vrijstelling verleend worden op het havo. Zie Wet- en regelgeving.

### **Extra instructie binnen het klassenklimaat**

Extra instructie binnen het klassenklimaat kan zich uiten in:

- Begeleide inoefening
- Extra instructie aan de instructietafel
- Voorlezen van teksten door docent of software
- Het inzetten van een 'buddy' (samenwerken, medeleerling die teksten voorleest).
- Verlenging verwerkingstijd te maken opdrachten
- Opdrachten vergroot aangeboden krijgen

### **Welke aanpassingen zijn toegestaan bij het examen?**

Op basis van artikel 55 van het Examenbesluit hebben dyslectische leerlingen tijdens het eindexamen recht op 30 minuten verlenging. Andere aanpassingen kunnen alleen worden toegestaan wanneer ze in het rapport van een GZ-psycholoog/onderzoeksinstituut genoemd zijn of wanneer ze bij de voorstellen van een GZ-psycholoog/onderzoeksinstituut aansluiten. Aangepaste beoordelingen spelling en gebruik van spellinglijsten en/of regelkaarten zijn echter bij het schoolexamen niet toegestaan; bij het schoolexamen bepaalt de school zelf in welke mate spelling meeweegt bij de correctie. De school mag daarbij geen uitzondering maken voor dyslectische leerlingen: de correctievoorschriften gelden voor alle leerlingen. Wel kan de dyslectische leerling gebruikmaken van een tekstverwerker met spellingcontrole. Bij reguliere examens meldt de directeur van de school aan de inspectie welke leerlingen aangepast examen doen en op welke wijze zij dat doen. Bij staatsexamens meldt de examen coördinator het bij Dienst Uitvoering Onderwijs (DUO). Bij symbiose met het regulier voortgezet onderwijs meldt de examen coördinator het bij de examen coördinator van de betreffende school.

De gangbare aanpassingen voor dyslectische kandidaten zijn verklanking (voorlezen van teksten), een geschikte lettergrootte (12) en extra tijd (maximaal een half uur). Niet toegestaan zijn spellingkaarten of een digitaal woordenboek. Ook een andere beoordeling van centraal schriftelijke examenonderdelen (met name spelling) is niet toegestaan.

Het gebruik van de computer als schrijfgerei is bij alle papieren, schriftelijke examens voor alle kandidaten, dus ook dyslectische kandidaten, toegestaan en bij dyslectische kandidaten wellicht voor de hand liggend. Wel dient dit aangevraagd te worden, in ieder geval bij staatsexamens, bij DUO, onderbouwd met een dyslexieverklaring.

Voorwaarde voor aanpassing van de wijze van examinering op grond van artikel 55 van het *Eindexamenbesluit* is een deskundigenverklaring.

Op grond van artikel 55 van het *Eindexamenbesluit* kan bij centrale examens aan dyslectische kandidaten een half uur tijdverlenging worden toegekend.

Hoewel bijna het hele examen (teksten en vragen) in puntgrootte 12 is, kan bij grafieken, tabellen en dergelijke een kleinere letter worden gehanteerd. Als de dyslectische kandidaat die letters als (te) klein ervaart, kan hij gebruikmaken van een loep of een leesliniaal.

Kandidaten met een dyslexieverklaring mogen bij de centrale examens Nederlands vwo, Nederlands havo, Nederlands GL/TL, Nederlands KB (papier), Nederlands BB (papier) en Engels GL/TL de spellingcontrole gebruiken.



## 8. Wet en regelgeving

### Het eindexamen

#### Tijdverlenging

- Leerlingen met een dyslexie-verklaring hebben bij het centraal examen recht op een standaard tijdverlenging van 30 minuten. Ga per leerling na of deze echt behoefte heeft aan tijdsverlenging en zo ja, of 30 minuten voldoende is.
- Voor het centraal schriftelijk en praktisch examen (cspe) in het vmbo geldt de tijdverlenging niet voor vaardigheidsonderdelen waarbij lezen geen rol speelt. Wel kunnen leerlingen tijdverlenging krijgen bij het lezen ter voorbereiding op de vaardigheidsproef.
- Bij het schoolexamen hebben leerlingen dezelfde rechten als bij het centraal examen, dus ook recht op meer leestijd. Ook hier geldt weer dat tijdverlenging bij voorkeur in verhouding moet zijn met de toets.
- Laat indien mogelijk leerlingen die gebruikmaken van de tijdverlenging het examen in een aparte ruimte maken, zodat ze geen hinder ondervinden van leerlingen die eerder weggaan.

#### Lettertype en vergroting

- Arial puntgrootte 12 is de standaardletter voor het eindexamen. Uitgangspunt is dat dit groot genoeg is voor leerlingen met een leesbeperking.

#### Auditieve ondersteuning

- Wanneer een leerling recht heeft op auditieve ondersteuning, dan geldt dat recht voor zowel het schoolexamen als het centraal examen. De school regelt voor het schoolexamen zelf een individuele voorleeshulp (spraaksynthese).

#### Spellingcorrectie

- De exameneisen zijn voor alle leerlingen hetzelfde. Dit geldt ook voor de correctievoorschriften voor spelling. Bij het schoolexamen bepaalt de school zelf in welke mate spelling meeweegt bij de correctie. De school mag daarbij geen uitzondering maken voor dyslectische leerlingen; de correctievoorschriften gelden voor álle leerlingen.
- Spelling weegt nooit zwaarder dan ongeveer een tiende van het totaal aantal te behalen punten voor het examen. Een (dyslectische) leerling kan nooit meer dan één punt aftrek krijgen voor spelling en kan deze compenseren door tekstbegrip en andere essentiële taalvaardigheden.

#### Tekstverwerker en spellingcontrole

- De school kan leerlingen gebruik laten maken van een tekstverwerker met spellingcontrole.
- Bij de examens waar een woordenboek mag worden gebruikt, is een digitaal woordenboek niet toegestaan (met een digitaal woordenboek kunnen leerlingen veel sneller opzoeken, waardoor er een oneigenlijk voordeel ontstaat).

### Afstemming onderwijs en eindexamen

- De begeleiding in het onderwijs en de aanpassingen die tijdens het examen worden toegestaan, liggen in elkaars verlengde. Als een leerling bij het examen gebruikmaakt van een bepaald hulpmiddel, zoals voorleessoftware, dan moet hij dat hulpmiddel ook kunnen gebruiken in het onderwijs dat eraan vooraf gaat. De leerling zal minimaal met het hulpmiddel hebben moeten kunnen oefenen.
- Omgekeerd ligt het iets genuanceerder. Uiteraard is het niet wenselijk dat een leerling tijdens het onderwijs een hulpmiddel wel mag gebruiken, dat bij het examen niet is toegestaan. Toch kan een school bijvoorbeeld besluiten om een digitaal woordenboek in de les wel toe te staan om het lezen te stimuleren en de woordenschat te bevorderen. Het is in dat geval wel belangrijk om bij toetsen en examens, waarbij de woordenschat wordt getoetst, te oefenen zonder digitaal woordenboek.

### Aanpassingen melden

- De directie van de school besluit binnen de kaders van de wet over een aangepaste afname van het eindexamen en eventuele aanpassingen of vrijstellingen in het onderwijsprogramma. De onderwijsinspectie hoeft hiervoor geen toestemming te verlenen. Wel moet de directie de aanpassingen bij de inspectie melden en onderbouwen op basis van het dossier van de leerling.
- Voor het melden van aanpassingen bij het afnemen van het examen kan de school gebruikmaken van het meldingsformulier *afwijkende wijze van examineren* in het Internet Schooldossier (<https://schooldossier.owinsp.nl>). Op veel Attendiz scholen zal gelden dat de school dit niet zelf zal kunnen doen, omdat veel scholen niet gemachtigd zijn zelf examens af te nemen. Bij staatsexamens meldt de examen coördinator het bij DUO en bij symbiose met regulier voortgezet onderwijs meldt de examen coördinator het bij de examen coördinator van de betreffende school.

### De dyslexie-verklaring

- De school moet de aanpassingen kunnen onderbouwen met een officiële dyslexieverklaring afgegeven door een GZ-psycholoog. Voor verlenging van de examentijd met maximaal 30 minuten hoeft de dyslexieverklaring geen aparte vermelding te bevatten. Als er andere faciliteiten nodig zijn, zoals auditieve ondersteuning of een langere verlenging van de examentijd met 30 minuten, dan moeten deze wel expliciet in het begeleidingsadvies in de dyslexieverklaring zijn omschreven.

### Zorgplicht

- Scholen en schoolbesturen hebben een zorgplicht: alle leerlingen die worden aangemeld of staan ingeschreven en die extra ondersteuning nodig hebben, moet een passend onderwijsaanbod worden geboden. Dat betekent onder meer dat e school leerlingen adequaat moet compenseren voor de gevolgen van hun dyslexie, bijvoorbeeld door het gebruik van hulpmiddelen toe te staan.

### **Vrijstellingen voor de tweede moderne vreemde taal**

De mogelijkheden om ontheffing te verlenen voor de tweede moderne vreemde taal verschillen per schoolsoort, per leerjaar of per leerweg.

Ook voor vrijstellingen is het de verantwoordelijkheid van de school om per geval de mogelijkheden te bekijken. Er is geen toestemming vooraf van de inspectie nodig.

De leerling moet in plaats van de taal een vervangend vak kiezen met een normatieve studielast van ten minste 440 uren. De keuze is afhankelijk van het aanbod van de school.

Wanneer het gaat om aanpassingen aan het onderwijsprogramma of om vrijstellingen van (onderdelen van) bepaalde vakken is het van belang om goed de doorstroommogelijkheden van de leerling in het oog te houden. Dit geldt bijvoorbeeld wanneer de school een andere invulling geeft aan het vak Frans of Duits.

### Vrijstellingen in het vmbo

In de eerste twee leerjaren van het vmbo is Frans óf Duits als tweede moderne vreemde taal verplicht. Scholen mogen zelf kiezen welke van deze twee zij aanbieden, maar mogen ook beide talen aanbieden. Voor het volgen van alleen Frans of alleen Duits is daarom geen ontheffing nodig. Vrijstelling voor Frans én Duits is niet mogelijk. Op scholen waar maar één taal wordt gegeven, kan dus geen vrijstelling worden gegeven. Een uitzondering kan worden gemaakt voor leerlingen die doorstromen naar de basisberoepsgerichte leerweg (zie Inrichtingsbesluit Wet op het voortgezet onderwijs (WVO), artikel 22, eerste lid).

Wel kan de school in de eerste twee leerjaren van het vmbo zelf invulling geven aan het onderwijs in die tweede moderne vreemde taal, omdat er, met uitzondering van Engels, geen kerndoelen zijn voor de moderne vreemde talen. Zo kan er bijvoorbeeld meer nadruk worden gelegd op mondelingen communicatie en minder op leesvaardigheid. De school moet hierbij wel rekening houden met de doorstroommogelijkheden van de leerling.

Alleen in een aantal specifieke gevallen (zie Inrichtingsbesluit WVO, artikel 22, tweede lid) is ontheffing voor Frans én Duits mogelijk. Het gaat hierbij niet in eerste instantie om dyslectische leerlingen. Ontheffing is mogelijk voor leerlingen die:

- Spaans, Arabisch of Turks volgen
- Buiten Nederland vergelijkbaar onderwijs hebben gevolgd en daarbij geen of te weinig onderwijs in Frans of Duits hebben gekregen. Deze leerlingen hebben in de tussentijd niet al op een andere vmbo-school in Nederland onderwijs gevolgd en stromen niet in het eerste leerjaar in. Wanneer ze in het eerste jaar instromen, kunnen ze het reguliere programma volgen en is er geen sprake van achterstand.

In de bovenbouw van het vmbo zijn er weinig mogelijkheden tot ontheffingen geregeld, omdat er in de verschillende sectoren veel keuzevrijheid is. Het probleem kan meestal worden omzeild door een vak (lees: Frans of Duits) eenvoudigweg niet te kiezen. De ontheffingsmogelijkheden concentreren zich daarom op de sector Economie.

In de sector Economie moeten leerlingen kiezen tussen wiskunde of een tweede moderne vreemde taal. Ze kunnen dan ook de tweede moderne vreemde taal vermijden door wiskunde te kiezen. Leerlingen die in de eerste twee leerjaren ontheffing hadden voor Frans of Duits, behouden deze ontheffing in de sector Economie. In plaats van Frans of Duits kunnen ze kiezen voor Arabisch, Turks, Spaans, maatschappijleer II, geschiedenis en staatsinrichting of aardrijkskunde. Dit geldt ook voor leerlingen die onderwijs gaan volgen in de basisberoepsgerichte leerweg en die eerder leerwegondersteunend onderwijs (lwoo) volgden.

De mogelijke vrijstellingen voor de bovenbouw van het vmbo zijn vastgelegd in het Inrichtingsbesluit WVO, artikel 26n.

#### Vrijstellingen in het havo en het vwo

In de eerste drie leerjaren van het havo en vwo zijn zowel Frans als Duits verplicht. Er kan geen ontheffing worden verleend aan dyslectische leerlingen. Wel kan de school in de eerste drie leerjaren zelf invulling geven aan het onderwijs in de tweede moderne vreemde taal, omdat er, met uitzondering van Engels, geen kerndoelen zijn voor moderne vreemde talen. De school moet hierbij wel rekening houden met de mogelijke profielkeuze van de leerling in verband met zijn doorstroommogelijkheden.

Alleen in een aantal specifieke gevallen – het gaat niet specifiek om leerlingen met dyslexie – is ontheffing mogelijk:

- Leerlingen die Spaans, Russisch, Italiaans, Arabisch of Turks volgen, kunnen ontheffing krijgen voor Frans óf Duits. Het is niet mogelijk beide vakken te vervangen
- Leerlingen die buiten Nederland vergelijkbaar onderwijs hebben gevolgd en daarbij geen of te weinig onderwijs in Frans of Duits hebben gekregen, kunnen ontheffing krijgen voor Frans, Duits of beide talen. Deze leerlingen hebben in de tussentijd niet al op een andere havo- of vwo -school in Nederland onderwijs gevolgd en stromen niet in het eerste leerjaar in. Wanneer ze in het eerste jaar instromen, kunnen ze het reguliere programma volgen en is er geen sprake van achterstand.

In de bovenbouw van het havo is per 1 augustus 2007 een tweede moderne vreemde taal in drie van de vier profielen niet verplicht. Havo-leerlingen kunnen de tweede moderne vreemde taal vermijden door een ander profiel te kiezen dan Cultuur en maatschappij.

Leerlingen in de bovenbouw van het Atheneum moeten naast Engels een tweede moderne vreemde taal volgen. Hiervoor kunnen Frans, Duits, Spaans, Italiaans, Russisch, Arabisch, Turks of Fries worden aangeboden. Leerlingen kunnen hiervan ontheffing krijgen als zij;

- Een stoornis hebben die specifiek betrekking heeft op taal of een zintuiglijke stoornis hebben die effect heeft op taal
- Een andere moedertaal hebben dan Nederlands of Fries
- Onderwijs volgen in het profiel Natuur en techniek of Natuur en gezondheid, en, bijvoorbeeld door hun dyslexie, zo slecht presteren op de taal waarvoor ze de ontheffing vragen, dat dit naar verwachting een succesvolle afronding van de opleiding in de weg staat.

Voor leerlingen op het gymnasium is geen ontheffingsmogelijkheid geregeld, omdat daar de klassieke taal in plaats van de tweede moderne taal komt.

De mogelijke vrijstellingen van het havo en het vwo zijn vastgelegd in het Inrichtingsbesluit WVO, artikel 26n.

### Vrijstellingen voor Nederlands en Engels

Vrijstelling voor Nederlands en Engels is niet mogelijk. Nederlands en Engels zijn verplichte vakken voor alle leerlingen; het minimale niveau dat leerlingen moeten behalen is vastgelegd in de kerndoelen.

Artikel 11d van het WVO biedt weliswaar ruimte om in individuele gevallen ontheffing te verlenen voor onderdelen van de kerndoelen, maar dit heeft alleen maar zin voor onderdelen van vakken die in de onderbouw worden afgesloten. Nederlands en Engels zijn verplichte eindexamenvakken. Voor exameneisen kan geen ontheffing worden verleend.

## Bijlage 1: voorbeeld dyslexie-verklaring

Ondergetekende verklaart dat uit psychologisch-didactisch onderzoek is gebleken dat bij:

Naam : x

Geboortedatum :

Woonplaats :

dyslexie is vastgesteld volgens de criteria voor onderkenning en verklaring van de Stichting Dyslexie Nederland en dat er, als gevolg van de dyslexie, sprake is van ernstige belemmeringen in de onderwijs-maatschappelijke participatie op de volgende terreinen:

- werktempo;
- accuratesse van lees- en spellingsvaardigheid;
- leesbaarheid van geschreven werk.

Op basis hiervan komt x in aanmerking voor de volgende compensaties en dispensaties in het onderwijs (inclusief materiele voorzieningen).

- Gebruik van Daisy-cd's en tekst-naar-spraaksoftware voor studieboeken, proefwerken en schoolonderzoeken;
- Extra tijd bij overhoringen en repetities waarbij veel gelezen en geschreven moet worden;
- Gebruik van een tekstverwerken met spellingscorrectie;
- Extra tijd voor werkstukken;
- Opgaven voor overhoringen en repetities in duidelijke letter en geschreven moet worden;
- Gebruik van een tekstverwerker met spellingscontrole;
- Extra tijd voor werkstukken;
- Opgaven voor overhoringen en repetities in duidelijke letter en grootte minimaal punt 12 of 13 (afhankelijk van lettertype);
- Waar mogelijk en gewenst naast schriftelijke overhoringen en proefwerken inspreken op dictafoon of toetsen mondeling afnemen;
- Bij beoordeling van werk spelling niet laten meewegen, maar indien nodig apart beoordelen;
- Gebruik van regelkaarten en spellingslijsten op alle momenten tijdens de studie.

Behandeling in een klinische setting is vooralsnog voor x niet geïndiceerd.

Voor de onderbouwing van deze verklaring wordt verwezen naar de rapportage van drs. Y van praktijk Z.

Datum:

Handtekening :

Drs. Y  
geregistreerd orthopedagoog (NVO, BBR-A/D/B)  
NIP/GZ-psycholoog

## Bijlage 2: Voorbeeld dyslexie-kaart

De dyslexie-kaart wordt ingevuld o.b.v. de specifieke onderwijsbehoeften en individuele afspraken die door de contactpersoon dyslexie met de leerling zijn gemaakt. Het streven is om het pasje in “zakformaat” te printen en te lamineren.

(Voorzijde)

<b>DYSLEXIEKAART</b>	
<b>Naam:</b> <b>Klas:</b>	
<b>Verantwoordelijkheid school:</b>	
<u>Faciliteiten:</u> <input type="checkbox"/> Extra verwerkingstijd bij opdrachten/toetsen <input type="checkbox"/> Aanbieden van teksten in helder lettertype (arial, minimaal 12) <input type="checkbox"/> Gebruik maken van tekst-naar-spraak software <input type="checkbox"/> Schoolwerk en toetsen mogen gemaakt worden op een laptop <input type="checkbox"/> Docenten leveren toetsen digitaal aan op moment van toets <input type="checkbox"/> Voorleesbeurten zoveel mogelijk beperken <input type="checkbox"/> Als niet op spellingsvaardigheid wordt getoetst, spellingsfouten niet meetellen <input type="checkbox"/> Bij onvoldoende op schriftelijke toets de mogelijkheid om een mondelinge herkansing te doen	
<b>Datum:</b>	
<b>Handtekening leerling:</b>	<b>Handtekening contactpersoon dyslexie:</b>

(Achterzijde)

<b>Verantwoordelijkheid leerling:</b>
<u>Tijdens de les:</u> <input type="checkbox"/> Leg je dyslexie-kaart bij elke les op tafel <input type="checkbox"/> Zorg voor goede aantekeningen (eventueel laten controleren door docent) <input type="checkbox"/> Schrijf huiswerk goed op in je agenda
<u>Huiswerk</u> <input type="checkbox"/> Maak aantekeningen en/of schema's bij het leren
<u>Bij toetsen:</u> <input type="checkbox"/> Houdt er rekening mee dat je meer tijd nodig hebt <input type="checkbox"/> Bij misbruik van de laptop tijdens de les of toetsen, vervalt het recht op gebruik ervan voor de duur van één maand



### Bijlage 3 Vragenlijst leergeschiedenis lees- en spellingvaardigheid

Datum: \_\_\_\_\_  
 Ingevuld door: \_\_\_\_\_  
 Naam leerling: \_\_\_\_\_ m/v\*  
 Leeftijd: \_\_\_\_\_ jaar; \_\_\_\_\_ maanden. Geboortedatum: \_\_\_\_\_  
 Land van herkomst: \_\_\_\_\_ Thuistaal: \_\_\_\_\_  
 Schoolloopbaan: \_\_\_\_\_  
 Heeft de leerling een dyslexieverklaring? Ja/nee\*  
 Indien ja, datum van afgifte: \_\_\_\_\_  
 Heeft de leerling lichamelijke beperkingen (zintuiglijke en/of lichamelijke handicaps)? Ja/nee\*  
 Indien ja, welke? \_\_\_\_\_  
 Naam basisschool: \_\_\_\_\_  
 Naam leerkracht/remedial teacher/intern begeleider: \_\_\_\_\_  
 Is er een dossier aanwezig? Ja/nee\*  
 Wij zouden na ontvangst van de vragenlijst mogelijk nog contact met u willen opnemen.  
 Op welk nummer en op welke dagen bent u te bereiken? \_\_\_\_\_  
 Op telefoonnummer: \_\_\_\_\_ Op dagen: \_\_\_\_\_

Wij danken u bij voorbaat voor uw medewerking.

\*Doorhalen wat niet van toepassing is

1. Hoe is de ontwikkeling van het lezen van woorden verlopen? Vermeld de precieze toetsen en versies. Stuur indien mogelijk een uitdraai van het leerlingvolgsysteem mee.

Datum	Toets en versie (bv EMT A-B; DMT kaart 1,2,3; Klepel A-B)	Ruwe score	Standaardscore	Niveau

2. Hoe is de ontwikkeling van het (technisch) lezen van teksten verlopen? Vermeld de precieze toetsen en versies. Stuur indien mogelijk een uitdraai van het leerlingvolgsysteem mee.

Datum	Toets en versie (bijv. AVI A-B)	Ruwe score (tijd en fouten)	Niveau

3. Is er extra instructie door een remedial teacher of andere leesspecialist voor de problemen met technisch lezen gegeven?

Nee

Ja, door (naam en functie):

Indien ja:

In groep	Periode	Frequentie/duur bijeenkomsten	Gebruikte materialen	Effecten begeleiding op functionele leestaken (bijv. lezen van informatieve teksten)

Graag handelingsplannen en evaluatieverslagen toevoegen.

4a Met welke (deel)vaardigheden van het technisch lezen heeft de leerling nog problemen?

Letter-klankkoppelingen

Welke zijn nu nog problematisch?

---

---

Auditieve synthese

Lettervolgorde in woorden

Vloeiendheid bij het lezen (lang nadenken, twijfelen, veel zelfcorrecties)

4b Hoe zou u het lezen van de leerling karakteriseren?

Leest accuraat maar traag, woorden worden eerst in stilte gedecodeerd, dan uitgesproken

Spelt woorden nog geregeld hardop tijdens het lezen, maar maakt daarbij nauwelijks fouten

Leest vlot, maar raadt geregeld woorden en maakt daarbij veel fouten die de betekenis aantasten

Leest traag, spellend en maakt veel fouten

4c Heeft de leerling problemen met begrijpend lezen? Ja/nee\*

5 Hoe is de **spellingontwikkeling** verlopen? Vermeld de precieze toetsen en versies. Stuur indien mogelijk een uitdraai van het leerlingvolgsysteem mee.

Datum	Toets en versie (bijv. SVS, PI-Dictee)	Ruwe score	Standaardscore	Niveau

6 Is er extra instructie door een remedial teacher of andere leesspecialist voor de problemen met spellen gegeven?

Nee

Ja, door (naam en functie):

Indien ja:

In groep	Periode	Frequentie/duur bijeenkomsten	Gebruikte materialen	Effecten begeleiding op functionele schrijftaken (bijv. een brief schrijven)

Graag handelingsplannen en evaluatieverslagen toevoegen.

7a Met welke (deel)vaardigheden van spellen heeft de leerling nog problemen?

- Klank-letterkoppelingen;  
Welke zijn nu nog problematisch? \_\_\_\_\_
- Auditieve analyse
- Vloeiendheid bij het spellen (lang nadenken, twijfelen, veel zelfcorrecties)
- Spellingregels:
  - Open/gesloten lettergreepregel
  - Verlengingsregel voor eind -t/-d (bijv. paarden, dus paard eindigt op een -d)
  - Werkwoordspelling

7b Hoe zou u het spellen van de leerling karakteriseren?

- Gaat sterk op zijn gehoor af (maakt daardoor veel fonetische fouten)
- Gebruikt spellingregels bewust
- Maakt gebruik van ezelsbruggetjes/geheugensteuntjes;

Indien ja, voor welke regels? \_\_\_\_\_

7c Heeft de leerling problemen met functioneel schrijven (stellen)? Ja/nee\*

7d Is er een duidelijk verschil in spellingprestaties tijdens dictees en functioneel schrijven?

Ja/nee\* Indien ja, welk verschil precies? \_\_\_\_\_

8 Kruis aan welke van de volgende factoren een positieve (faciliterende) of negatieve (belemmerende) invloed op de leerresultaten hebben.

<b>Factor</b>	<b>Faciliterend</b>	<b>Belemmerend</b>
<i>Leerbaarheid (leervermogen)</i>		
<i>Spraak- en taalontwikkeling</i>		
<i>Geheugen:</i> - tijdens lezen en schrijven - tijdens instructie		
<i>Werkhouding en gedrag:</i> - leesplezier/leesmotivatie - concentratie/taakgerichtheid zelfreflectie - huiswerkattitude		
<i>Sociaal-emotionele ontwikkeling</i>		

9a Welke faciliteiten heeft de school reeds geboden?

Meer tijd voor leesactiviteiten, namelijk bij de volgende vakken: \_\_\_\_\_

Meer tijd voor schrijfactiviteiten, namelijk bij de volgende vakken: \_\_\_\_\_

Gebruik van spellingcontrole, namelijk bij de volgende vakken:

Gebruik van spraakherkenningssoftware, namelijk:

• de volgende

programmatuur: \_\_\_\_\_

• bij de volgende

vakken: \_\_\_\_\_

Anders, namelijk (geef ook aan bij welke vakken): \_\_\_\_\_

9b Welke faciliteiten zouden volgens u moeten worden voortgezet in het voortgezet onderwijs? \_\_\_\_\_

\_\_\_\_\_

\_\_\_\_\_

\_\_\_\_\_

\_\_\_\_\_

10 Welke zaken, die nog niet in de vragenlijst aan de orde zijn gekomen, acht u nog van belang? \_\_\_\_\_

\_\_\_\_\_

\_\_\_\_\_

\_\_\_\_\_

\_\_\_\_\_

\_\_\_\_\_

## Bijlage 4: observatielijst ‘signalenlijst lees- en spellingproblemen’

Om leerlingen met ernstige lees- en spellingsproblemen, mogelijk dyslectische leerlingen te signaleren via observatie is noodzakelijk te weten waar deze leerlingen problemen mee hebben. In hoofdstuk 3 (schema 3.1) van het Protocol Dyslexie Voortgezet Onderwijs staat een uitgebreid overzicht van mogelijke problemen. Voor observaties in de klas is dit overzicht ingekort tot de meest in het oog springende problemen.

Met deze signalenlijst kunt u nagaan hoe u in uw lessen informatie kunt verkrijgen over leerlingen die met een aantal van deze problemen te kampen hebben. Om signalen te registreren is observatie alleen niet voldoende. Signalen moeten ook uitgelokt worden door het geven van specifieke taken of door het vragen stellen aan leerlingen.

	<b>Mogelijke signalen dyslexie</b>	<b>Naam leerling</b>
<b>Technisch lezen</b>	Heeft moeite met accuraat en vloeiend hardop lezen	
	Struikelt met hardop lezen over onbekende woorden	
	Leest zeer traag	
<b>Spellen</b>	Maakt zowel in complexe als in alledaagse eenvoudige woorden veel spelfouten	
	Maakt in de moderne vreemde talen fouten die wijzen op interferentie met het Nederlandse spellingssysteem	
<b>Spreken</b>	Heeft moeite de juiste uitspraak van woorden in de moderne vreemde talen onder de knie te krijgen	
	Is soms traag in het onder woorden brengen van zaken door woordvindingsproblemen	
<b>Luisteren</b>	Heeft moeite met luisteroefeningen werkt traag en kan onvoldoende tot begrip komen.	
<b>Algemeen</b>	Heeft moeite met het onthouden van betekenisloze associaties, bijvoorbeeld vocabulaire, namen, jaartallen e.d. ondanks intensief oefenen	

<b>Algemeen</b>	Werkt traag, kan herhaaldelijk het tempo van de klas niet bijhouden als het om lezen en schrijven gaat	
<b>Functionele taken</b>	Schrijft onsamenhangende teksten	
	Laat zijn correctie fouten zitten, ziet ze over het hoofd	
	Slaat vragen over bij opdrachten en proefwerken	
	Maakt fouten bij het overnemen van gegevens van het bord	
	Heeft problemen met begrijpend lezen	
	Heeft problemen met stellen/formuleren	
<b>Sociaal-Emotioneel</b>	Is onzeker over zijn cognitief functioneren	
	Is ongemotiveerd voor taken die hij moeilijk vindt	
	Heeft moeite met concentratie	
	Vertoont vermijdingsgedrag	

Specifieke opmerkingen m.b.t. gesignaleerde leerlingen:

## **Bijlage 5: intakevragenlijst voor de mentor/zorgcoördinator**

U bent mentor van onderstaande leerling. Deze leerling is voorgedragen voor onderzoek naar lees- en spellingsproblemen. Wij hebben nog niet voldoende informatie over de problemen. Zou u de vragen die met rood omcirkeld zijn, willen beantwoorden.

Naam leerling:

Klas:

Naam mentor/zorgcoördinator

Datum:

- 1. Geeft hieronder aan met welke vakken of vakonderdelen de leerling wel of geen problemen heeft. Geef een gedetailleerde omschrijving van de problemen. Indien er te weinig schijfruimte is, graag een bijlage meesturen. Uiteraard kunt u de betreffende vakdocenten deze vragen laten beantwoorden.**

### **Nederlands**

---

---

---

---

---

### **Engels**

---

---

---

---

---

### **Frans**

---

---

---

---

---

### **Duits**

---

---

---

---

---

### **Latijn**

---

---

---

---

---

### **Grieks**

---

---

---

---

---



**Aardrijkskunde**

---

---

---

---

**Geschiedenis**

---

---

---

---

**Economie**

---

---

---

---

**Biologie**

---

---

---

---

**Techniek**

---

---

---

---

**Wiskunde**

---

---

---

---

**Overige vakken**

---

---

---

---

**2. Hoe schat u de ernst van de gesignaleerde problemen in? Wat zijn mogelijke consequenties voor de voortgang op school?**

---

---

---

---

---

---

---

---

**3. Wanneer zijn de problemen geconstateerd?**

---

---

---

---

---

---

---

---

**4. Welke van de volgende factoren hebben een positieve cq negatieve invloed op de leerresultaten**

***Werkhouding en taakgedrag (motivatie, inzet concentratie, zelfstandigheid reactie op slagen en falen)***

Positieve factoren:

---

---

---

---

---

---

---

---

Negatieve factoren:

---

---

---

---

---

---

---

---

**Sociaal-emotionele ontwikkeling (internaliserend probleemgedrag: stil, teruggetrokken, angstig externaliserend probleemgedrag: agressief, opstandig, uitdagend, contacten met docenten en leerlingen, inlevingsvermogen).**

Positieve factoren:

---

---

---

---

---

---

---

---

Negatieve factoren:

---

---

---

---

---

---

**Lichamelijke ontwikkeling (eventueel medische problemen met gezichtsvermogen of gehoor, veelvuldig lichamelijke klachten als hoofdpijn en buikpijn)**

Positieve factoren

---

---

---

---

---

---

Negatieve factoren

---

---

---

---

---

---

**De gezinssituatie (betrokkenheid ouders, acceptatie van de problemen, mogelijkheid tot ondersteuning)**

Positieve factoren

---

---

---

---

---

---

Negatieve factoren

---

---

---

---

---

---

**De schoolsituatie (pedagogisch klimaat, aanpak en houding docenten, aanwezigheid faciliteiten)**

Positieve factoren

---

---

---

---

---

Negatieve factoren

---

---

---

---

---

**5. Wat zijn volgens u verklaringen voor de problemen:**

---

---

---

---

---

---

**6. Welke maatregelen zijn tot nu toe genomen om het leerrendement op verschillende onderdelen te vergroten? Graag een omschrijving van zowel inhoud (inclusief gebruikte materialen) als frequentie van hulp in de klas en/of in uren remedial teaching. Geef ook aan of er faciliteiten aan de leerling verleend zijn, zoals tijdverlenging, groter lettertype, gebruik van laptop, leespen e.d. en bij welk vak de leerling daarvan gebruik maakt.**

---

---

---

---

---

---

---

---

---

---

---

---

**7. Welke hulpvragen zou u door het onderzoek beantwoord willen zien?**

---

---

---

---

**8. Welke zaken die niet in deze vragenlijst aan de orde zijn gekomen, acht u nog van belang voor het beantwoorden van uw hulpvragen?**

---

---

---

---

---

---

---

## **Bijlage 6: stil leestoets *Hoe gevaarlijk is een tekenbeet***

Vooraf: met deze nieuwe handleiding, correctievoorschriften en normering vervalt de handleiding opgenomen als bijlage 17 op de cd-rom bij het Protocol Dyslexie Voortgezet Onderwijs en als bijlage 1 en 5 van de Documenten Signaleringsinstrument Dyslexie. De leestekens (versie voor de leerling en versie voor de docent) zijn te downloaden vanaf [www.kpcgroep.nl/dyslexie](http://www.kpcgroep.nl/dyslexie).

### **Handleiding**

De stilleestoets bestaat uit het lezen van een tekst en het maken van een opdracht. Leerlingen mogen niet van tevoren ingelicht worden over deze opdracht, omdat dat hun wijze van lezen zou kunnen beïnvloeden. Uit ervaring blijkt namelijk, dat leerlingen dan bijvoorbeeld stukken tekst gaan lezen, waardoor het resultaat niet betrouwbaar is. De normering is berekend op het eenmaal doorlezen van de tekst.

### **Duur van de test**

(Inclusief instructie): ± 20 minuten.

### **Doelgroep**

Brugklas voortgezet onderwijs

### **Doel**

- Toetsen van de stilleessnelheid
- Indicatie voor het vasthouden van informatie

### **Benodigdheden**

- Toetsmateriaal: tekst “hoe gevaarlijk is een tekenbeet:” en een opdrachtformulier.
- Stopwatch.
- Rekenmachine.
- Klassenoverzichtformulier (zie voor bijgestelde versie [www.kpcgroep.nl/dyslexie](http://www.kpcgroep.nl/dyslexie)).

### **Afname**

Zowel in groepsverband als individueel.

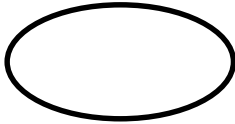
### **Instructie en werkwijze.**

- Deel de teksten uit en laat de leerlingen hun gegevens invullen.
- Om de afname zo betrouwbaar mogelijk te houden, verzoeken we u de instructie te geven die hieronder ***cursief*** is weergegeven.

Geef de volgende instructie:

- *“Als ik straks zeg: “begin maar”, dan sla je de eerste bladzijde om en begin je de tekst te lezen. Je leest hem in één keer door, herhaal stukken niet, ook al vind je ze moeilijk. Na een minuut vraag ik je een **rondje** te zetten om een woord dat je het laatst gelezen hebt. (teken dit op het bord)*

•



*Ik vraag je dat ook te doen na twee minuten en na drie minuten. Daarna lees je de tekst uit zonder dat ik je stoort. Wanneer je de hele tekst gelezen hebt vóór de derde minuut om is, zet je een **vierkant** achter het laatste woord van tekst. Het laatste woord van de tekst is:  
Lyme (schrijf op bord)*

Lyme



*Als je klaar bent met lezen. Leg je de tekst op de hoek van je tafel. Ik haal hem dan op.*

- Controleer of iedereen dit begrepen heeft.
- Geef het startsein met: “Sla de eerste pagina om en begin maar te lezen” en druk tegelijk de stopwatch in.
- Zeg na de eerste, na de tweede en na de derde minuut: “Ja, zet een **rondje** om het woord dat je het laatst gelezen hebt”. Laat de leerlingen de tekst daarna uitlezen.
- Haal het werk van de leerling op wanneer hij of zij klaar is en geef hem het opdrachtformulier. Geef bij de opdracht de volgende instructie:
- *“Vul je gegevens in en schrijf dan op wat voor jou de belangrijkste informatie is die je uit dit artikel onthouden hebt.”*

## Correctievoorschriften

### Richtlijnen voor scoring en correctie.

- Bereken met behulp van de tekst met nummers hoeveel woorden de leerling in een minuut 1, 2 en 3 heeft gelezen en bereken het gemiddelde. Vul alles in op het werk van de leerling en het klassenoverzichtformulier. Het klassenoverzichtformulier vindt u op de cd/rom bij het Protocol Dyslexie Voortgezet Onderwijs en in geactualiseerde versie op de site. Het is belangrijk het aantal gelezen woorden per minuut op te schrijven. Ervaring leert, dat er leerlingen zijn die traag starten, maar in de tweede en derde minuut in een gemiddeld tempo lezen.

Door alleen het gemiddelde van de drie minuten weer te geven, zouden deze leerlingen met potentiële leesproblemen terecht kunnen komen. Op basis van het aantal gelezen woorden in de tweede en derde minuut kan worden besloten dit niet te doen.

- Leerlingen die snel lezen, lezen de tekst binnen de drie minuten. Tel dan alleen het aantal woorden van minuut 1 en 2 en bereken daarvan het gemiddelde.

Voorbeeld:

### Klassenoverzichtsformulier

Naam Leerling	Dictee Het wonderlijke weer Aantal fouten	Stilleestoets Hoe gevaarlijk is een tekenbeet ?				Opmerkingen bij opdracht stilleestoets	Dyslexie- Verklaring
		1*	2*	3*	Gem		
Leerling 1 (zie berekening hieronder)		175	290	283	249	Onsamenhangend	
Leerling 2 (zie berekening hieronder)		428	444		436	n.v.t.	
Enz							

Toelichting bij invullen scores

**Leerling 1:** (deze leerling leest de tekst niet binnen de 3 minuten)

Bij 1: vul het aantal woorden in dat tijdens de **eerste minuut** gelezen is:  
175

Bij 2: vul het aantal woorden in dat tijdens de **tweede minuut** gelezen is:  
 $465 - 175 = 290$

Bij 3: vul het aantal woorden in dat tijdens de **derde minuut** gelezen is:  
 $748 - 465 = 283$

Onder Gem.: bereken het gemiddelde:  $748 / 3 = 249$

**Leerling 2:** (deze leerling leest de tekst binnen 3 minuten)

Bij 1: vul het aantal woorden in dat tijdens de **eerste minuut** gelezen is:  
428

Bij 2: vul het aantal woorden in dat tijdens de **tweede minuut** gelezen is:  
 $872 - 428 = 444$

Bij 3: laat dit hokje leeg, achter het laatste woord stond een vierkant hokje.  
Onder Gem.: bereken het gemiddelde:  $872 / 2 = 436$

(gemiddeld per minuut)



## Richtlijnen voor de opdracht (na het lezen)

Met deze toets wordt **niet** het tekstbegrip gemeten. De laatste opdracht geeft aan wat een leerling ´spontaan´ heeft onthouden en kan weergeven. Beoordeel de opdracht globaal **en naar eigen inzicht**. Maak alleen een opmerking op het werk en het klassenoverzichtsformulier als er **z er weinig, onsamenhangende** of **onjuiste** informatie wordt weergegeven. Uiteraard bent u vrij om hier uw eigen kwalificaties aan toe te voegen. Als de opdracht om welke reden dan ook **niet** is uitgevoerd, zet dan **n.v.t.** op het klassenoverzichtsformulier.

## Normering

*Aantal leerlingen die deelnamen aan het normeringsonderzoek:*

- *lwoo: 253*
- *vmbo basis- en kaderberoepsgericht: 542*
- *vmbo gemengd theoretisch/ havo: 637*
- *havo-vwo: 644*

Vanuit de scores is op te merken dat hoe hoger het schooltype is, des te sneller er wordt gelezen. Ook binnen de groep lwoo zijn er leerlingen die zeer goed op snelheid lezen; er zijn derhalve grote verschillen binnen de lwoo-groep; zeer zwakke, maar ook snelle lezers.

Voor de normering is gebruikgemaakt van de C-schaal; hierbij worden vooral de laagste en hoogste snelheidsprestaties uitgebreid beschreven. Voor de signalering van ernstige leesproblemen zijn vooral de laagste C-scores, 0 tot en met 3, van belang: zij geven de 23 procent leerlingen aan die zwak tot zeer zwak lezen.

Naarmate de C-score lager is, is er eerder reden tot verder onderzoek. Naast de C-schaal zijn ook de Stanines opgenomen. De Stanine is een afgeleide van de C-schaal, waarbij de laagste en hoogste twee scores van de C-schaal samen zijn opgenomen. Stanines lopen van 1 tot 9.

C-score	Ruwe score lwoo/ Praktijk- onderwijs	Ruwe score vmbo-basis/ -kader	Ruwe score vmbo- gemengd/ -theoretisch/ havo	Ruwe score havo/vwo
0	<49	<75	<104	<128
1	49-77	75-108	104-125	128-150
2	78-102	109-135	126-152	151-177
3	103-129	136-172	153-186	178-207
4	130-157	173-197	187-216	208-235
5	158-200	198-235	217-246	236-274
6	201-249	236-277	247-294	275-322
7	250-305	278-318	295-335	323-359
8	306-343	319-368	336-378	360-431
9	344-463	369-437	379-460	432-470
10	>463	>437	>460	>470

<b>C-schaal Score</b>	<b>Stanine</b>	<b>Percentage</b>	<b>Interpretatie</b>
<b>0</b>	<b>1</b>	Laagste 1%	Zeer zwak
<b>1</b>		2-4%	Zeer zwak
<b>2</b>	<b>2</b>	5-11%	Zwak
<b>3</b>	<b>3</b>	12-23%	Beneden gemiddeld
<b>4</b>	<b>4</b>	24-40%	Laag gemiddeld
<b>5</b>	<b>5</b>	40-60%	Gemiddeld
<b>6</b>	<b>6</b>	60-77%	Hoog gemiddeld
<b>7</b>	<b>7</b>	78-89%	Boven gemiddeld
<b>8</b>	<b>8</b>	90-96%	Hoog
<b>9</b>		97-99%	Hoog
<b>10</b>		Hoogste 1%	Hoog

## Dictee *Het wonderlijke weer*

### Handleiding

Vooraf: met deze nieuwe handleiding, correctievoorschriften en normering vervallen alle eerdere stukken opgenomen als bijlage 15 op de cd-rom bij het Protocol Dyslexie Voortgezet Onderwijs en als bijlage 1, 2, 3 van de Documenten Signaleringsinstrument Dyslexie.

Het dictee differentieert naar schooltype. Niet alle schooltypen maken het totale dictee van 10 zinnen. Het is belangrijk dat u de goede keuze maakt voor de leerlingen bij wie u het dictee afneemt. Op de nieuwe cd staan drie versies van het dictee. Met behulp van het volgende overzicht kunt u uw keuze maken.

Schooltype	Aantal zinnen
Brugklasleerlingen met een Lwoo-indicatie en leerlingen Praktijkonderwijs (PrO)	6 zinnen
Vmbo-brugklas (alle leerwegen)	8 zinnen
Havo/vwo-brugklas	10 zinnen

### Duur van de toets

De toets is goed in één lesuur af te nemen. Reserveer tijd om het dictee te introduceren. Afhankelijk van de versie die wordt afgenomen, ligt de afnametijd (met cd) tussen de 25 en 40 min.

### Doelgroep

Brugklas voortgezet onderwijs (verschillende versies afhankelijk van schooltype).

#### Opmerking 1:

In principe achten wij het dictee (6 zinnen) geschikt voor de doelgroep leerwegondersteunend en Praktijkonderwijs. De praktijk wijst echter uit dat het dictee soms te moeilijk wordt gevonden voor deze doelgroep. Wij adviseren vmbo-afdelingen met Lwoo en het Praktijkonderwijs om van tevoren goed af te wegen met welk doel dit signaleringsinstrument wordt afgenomen. Deze leerlingen hebben immers voor de indicatie PrO of Lwoo al een uitgebreid onderzoek gehad, waar spelling ook deel van uitmaakte. In de meeste gevallen biedt dat onderzoek meer informatie dan dit signaleringsonderzoek. Voor die scholen die het signaleringsinstrument van het Protocol toch willen afnemen bij deze doelgroep, is een versie (in trager tempo) opgenomen op de cd-rom.

#### Opmerking 2:

In de praktijk blijken er vele vormen van combinatieklassen voor te komen. Het is aan de school om de geschikte versie te kiezen. De ervaring leert dat voor combinatieklassen vmbo-t/havo/vwo vaak de vmbo-versie wordt afgenomen (8 zinnen). Uiteraard dient dan ook de normering gehanteerd te worden die bij deze versie hoort.

### Doel

Het dictee *Het wonderlijke weer* is bedoeld om hardnekkige lees- en spellingsfouten te signaleren in de brugklas. Het is géén dyslexietoets. Om dyslexie te kunnen vaststellen is een uitgebreid onderzoek nodig (zie daarvoor de

beschreven procedure voor diagnose in het Protocol Dyslexie Voortgezet Onderwijs, deel 2).

### **Benodigdheden**

- Cd-afspeelapparatuur waarvan het geluid zodanig is ingesteld dat het dictee goed verstaanbaar is tot achter in de klas (de boxen plaatsen op een hoogte van minimaal 1,5 meter en hoge en lage tonen goed instellen); controleer **vooraf** de verstaanbaarheid en kwaliteit van het geluid.
- Cd met het dictee *Het wonderlijke weer* (herziene versie 2005).
- Gelinieerd papier.
- Bordje “Niet storen”.
- Klassenoverzichtsformulier (zie voor bijgestelde versie [www.kpcgroep.nl/dyslexie](http://www.kpcgroep.nl/dyslexie)).

### **Afname**

Om bij alle leerlingen de afnamecondities als tempo en articulatie gelijk te houden wordt het dictee met behulp van de cd afgenomen. De normering is gebaseerd op deze wijze van afnemen. Het dictee is bedoeld om in groepsverband af te nemen, maar het kan ook worden gebruikt voor individuele afname of afname in een kleine groep.

### **Vorbereiding door de docent**

- Lees het dictee zelf eerst goed door, zodat u weet waar het over gaat.
- Zoek voor de groep bij wie u het dictee gaat afnemen de juiste versie op (op de cd). Noteer voor uzelf het aantal zinnen dat voor deze groep moet worden afgenomen. Dit verwerkt u later in uw instructie aan de leerlingen.

### **Instructie en werkwijze**

- Om de afname zo betrouwbaar mogelijk te houden, verzoeken wij u de instructie te geven zoals hieronder **cursief** is aangegeven.

#### *Vóór de afname*

- Hang het bordje “niet storen” op de deur van het lokaal.
- Schakel de intercom en eventueel aanwezige telefoon(s) uit; elimineer eventueel ook andere potentiële storingsbronnen.
- Geef de volgende instructie: *“Jullie gaan nu een dictee maken dat via een cd wordt voorgelezen. De instructie horen jullie ook op de cd”*.
- Leg de leerlingen het doel van de toets uit: *Het dictee is niet bedoeld als proefwerk of schriftelijke overhoring. Je krijgt dus ook geen cijfer. We willen graag weten hoe jullie spellen in vergelijking met andere leerlingen in het voortgezet onderwijs.*
- Alvorens de leerlingen de instructie te horen krijgen, lijkt het raadzaam om de inhoud van het dictee *Het wonderlijke weer* toe te lichten. Hierbij kunnen woorden die wellicht onbekend zijn voor de leerlingen, van te voren worden besproken. Activeer voorkennis bij de leerling en schenk daarbij aandacht aan de betekenis van die woorden waarvan u inschat dat ze moeilijk voor de leerlingen zijn.

- De instructie wordt voorgelezen op de cd. Indien u dat wenst kunt u de instructie ook nog op het bord zetten en/of mondeling met de leerling doornemen, zodat de leerlingen het twee keer te horen krijgen. In onderstaand kader staat de instructie die op de cd-rom wordt uitgesproken:

- Je krijgt een dictee te horen.
- Je docent heeft je gezegd uit hoeveel zinnen het bestaat.
- Iedere zin wordt eerst helemaal voorgelezen, daarna in kleine stukjes.
- Luister eerst goed naar de hele zin. Begin daarna pas met schrijven.
- Vóór iedere zin wordt het nummer uitgesproken. Noteer dat nummer.
- Sla na elke zin een regel over.
- Schrijf duidelijk.
- Als het te vlug gaat, sla dan woorden over en schrijf weer mee met de woorden die voorgelezen worden.

- Deel per leerling een vel gelinieerd papier uit.
- *Schrijf naam, klas en datum op. Schrijf ook het woord "dyslexie" in de rechterbovenhoek als je een dyslexieverklaring hebt.*
- Zeg uit hoeveel zinnen het dictee bestaat: *Het dictee bestaat uit .... zinnen.*

#### *Tijdens de afname*

- Start de cd en stop deze niet meer, alleen in geval van ernstige storing. Begin na een storing met de zin waarin de storing plaatsvond. Noteer eventuele storingen op het klassenoverzichtsformulier.
- Als de laatste zin voor de doelgroep gedikteerd is (dus zin 6, zin 8 of zin 10) zeg dan: *"Dit was de laatste zin. Leg je pen neer. Je werk wordt nu opgehaald"*.

#### *Na de afname*

- Haal het werk op. Leerlingen krijgen geen tijd om werk na te kijken. Het gaat er bij dit dictee om wat de leerlingen in eerste instantie opschrijven (automatisering) en niet om wat zij via denken over spellingen nog kunnen veranderen.

## Correctievoorschriften

Kijk de dictees na volgens de richtlijnen voor correctie. Tel alle fout geschreven woorden en noteer het totale aantal op het werk van de leerling én op het klassenoverzichtsformulier. Vermeld op dit overzicht ook ongeregelheden, problemen en/of storingen tijdens de afname.

### Vorbereiding voor de docent

Lees het dictee eerst een aantal keren goed door, zodat u de zinnen goed in uw hoofd hebt. Daarnaast is het raadzaam het origineel steeds naast u te hebben liggen en bij iedere twijfel toch weer even te “spieken”. De ervaring leert dat hardop en zorgvuldig meelesen het beste resultaat oplevert.

Voor deze herziene versie van het dictee zijn alle dictees opnieuw nagekeken volgens onderstaande correctievoorschriften. Op deze manier kon ook nog eens worden gekeken naar de kwaliteit van de correctie aangeleverd door de scholen. Wederom bleek dat docenten moeite hebben om consistent dictees te blijven beoordelen volgens de richtlijnen.

Er werden (veel) te weinig fouten genoteerd (soms was het verschil wel meer dan 10 woorden) en dat betekent dat er onterecht niet gesignaleerd wordt dat een leerling bovenmatig veel problemen heeft met spelling.

Dat een zorgvuldige correctie in het belang van de leerlingen is, behoeft geen betoog.

In onderstaand overzicht zijn de bijgestelde correctievoorschriften weergegeven. Kijk het dictee exact na volgens deze richtlijnen.

### Richtlijnen voor correctie van het dictee

Bij de correctie wordt uitgegaan van de **precieze** schrijfwijze van de woorden zoals aangegeven in de dicteetekst. Als het woord er niet exact hetzelfde staat, telt dit als één fout.

- Een fout gespeld woord telt voor één fout, ook als het meer fouten bevat.
- Woorden die goed zijn geschreven, maar die niet zijn gedictieerd bijvoorbeeld: *besturen* in plaats van *bestuurden*, *humor* in plaats van *humeur*, *bijlagen* in plaats van *bijlage*, *internationaal* in plaats van *internationale*, worden fout gerekend.

De volgende fouten worden **niet** meegeteld:

- weggelaten, toegevoegde of verkeerd geplaatste woorden;
- woorden die ten onrechte los/vast zijn gespeld;
- verwisselingen van: *het* in plaats van *de*, *ze* in plaats van *zij*, *m'n* in plaats van *mijn*, *en* in plaats van *een*, *door* in plaats van *voor*;
- verkeerde afbrekingen van woorden aan het einde van de regel;
- fouten tegen hoofdletters en leestekens;
- afkortingen: *bv* in plaats van *bijvoorbeeld*.

**Rubriek opmerkingen**

Indien er opvallend veel fouten gemaakt worden in de categorie die wij niet meerekenen, wordt dit op het werk van de leerling en onder de rubriek "opmerkingen" van het klassenoverzichtsformulier genoteerd.

Dit geldt ook als de leerling veel fouten maakt tegen verbuigingen of vervoegingen. Gemiddeld maken leerlingen zo'n vier (havo/vwo) á vijf (vmbo/lwoo) andere fouten in het dictee.

## Tekst op de CD

De volgende tekst wordt uitgesproken op de cd. Het aantal zinnen is het maximale aantal (voor havo/vwo). De andere versies eindigen bij 6 of 8 zinnen.

- Je krijgt een dictee te horen.
- Je docent heeft je gezegd uit hoeveel zinnen het bestaat.
- Iedere zin wordt eerst helemaal voorgelezen, daarna in kleine stukjes.
- Luister eerst goed naar de hele zin. Begin daarna pas met schrijven.
- Vóór iedere zin wordt het nummer uitgesproken. Noteer dat nummer.
- Sla na elke zin een regel over.
- Schrijf duidelijk.
- Als het te vlug gaat, sla dan woorden over en schrijf weer mee met de woorden die voorgelezen worden.
- Het dictee begint nu.

### Het wonderlijke weer

Zin 1:

Lang geleden dacht men | dat goden | de sterren en planeten bestuurden.

Zin 2:

Zij veroorzaakten | ook hittegolven, | zonsverduisteringen, | aardbevingen | en overstromingen van rivieren.

Zin 3:

Afhankelijk van hun humeur | lieten zij prachtige schepen | in hevige stormen | zinken of uitvaren | op een gladde zeespiegel.

Zin 4:

Door scherpe waarnemingen | werd echter ontdekt, | dat het weer samenhangt | met veranderingen in de luchtdruk.

Zin 5:

Andere betrouwbare conclusies | waren bijvoorbeeld: | “Als het mist, | is er weinig regen” | en “Vocht wordt verdampt | door de stralen van de zon”.

Zin 6:

Die kennis heeft | een bijdrage geleverd | aan de ontwikkeling van apparaten | voor het meten van luchtvochtigheid, | windrichting en temperatuur.

Zin 7:

Waarnemingsstations hebben nu | een enorme hoeveelheid | weerkundige instrumenten | en ontvangen camerabeelden | uit de ruimte.



Zin 8:

Door internationale uitwisseling | van gegevens en gebruik van computers | voor de rekenprocessen | kunnen er erg snel | nauwkeurige weerkaarten | opgesteld worden.

Zin 9:

Naast deze technologie | staan verscheidene volkswijsheden | zoals: | “Geeft januari muggenzwermen | dan hoort men in de oogstmaand | de boeren kermen”.

Zin 10:

Ook gebruiken verschillende volkeren | tot voor kort waarschijnlijk | nog de benaderingswijze | om uit de stand van de hemellichamen | de weersgesteldheid in de jaargetijden | te beschrijven.

## Normering

*Aantal leerlingen dat deelnam aan het normeringsonderzoek:*

- *lwoo: 321*
- *vmbo basis- en kaderberoepsgericht: 556*
- *vmbo gemengd theoretisch / havo: 531*
- *havo / vwo: 542*

De normering is afgestemd op het aantal zinnen dat passend is bij elk schooltype:

Brugklasleerlingen met een Lwoo-indicatie en leerlingen Praktijkonderwijs (PrO)	6 zinnen
Vmbo-brugklas (alle leerwegen)	8 zinnen
Havo/vwo-brugklas	10 zinnen

Vanuit de scores is op te merken dat hoe hoger het schooltype is, des te minder fouten er in het algemeen worden gemaakt. Dit ondanks het feit dat de leerlingen meer zinnen moeten maken, die ook nog in moeilijkheidsgraad oplopen.

Voor de normering is gebruik gemaakt van de C-schaal: hierbij worden vooral de laagste en hoogste foutenpercentages uitgebreid beschreven.

Voor de signalering van ernstige spellingsproblemen zijn vooral de laatste C-scores, 0 tot en met 3, van belang: zij geven de 23% leerlingen aan die veel fouten maken in de spelling. Naarmate de C-score lager is, is er eerder reden tot verder onderzoek.

Naast de C-schaal zijn ook de Stanines opgenomen. De Stanine is een afgeleide van de C-schaal, waarbij de laagste en hoogste twee scores van de C-schaal samen zijn genomen. Stanines lopen van 1 tot 9.

C-score	Ruwe score lwoo / praktijk- onderwijs	Ruwe score vmbo-basis/ -kader	Ruwe score vmbo-gemengd -theoretisch/ havo	Ruwe score havo / vwo
0	>47	>47	>41	>27
1	41-47	37-47	31-41	22-27
2	32-40	25-36	20-30	17-21
3	22-31	19-24	14-19	14-16
4	18-21	14-18	11-13	10-13
5	13-17	10-13	8-10	7-9
6	9-12	7-9	5-7	5-6
7	6-8	5-6	4	3-4
8	4-5	3-4	2-3	2
9	2-3	2	1	1
10	<2	<2	0	0

C-schaal Score	Stanine	Percentage	Interpretatie
0	1	Laagste 1%	Zeer zwak
1		2-4%	Zeer zwak
2	2	5-11%	Zwak
3	3	12-23%	Beneden gemiddeld
4	4	24-40%	Laag gemiddeld
5	5	40-60%	Gemiddeld
6	6	60-77%	Hoog gemiddeld
7	7	78-89%	Boven Gemiddeld
8	8	90-96%	Hoog
9	9	97-99%	Hoog
10		Hoogste 1%	Hoog